

MƏCBURİ ƏMƏK İNSAN HÜQUQLARININ POZULMASI KİMİ

Məcburi əməyin, eləcə də, insan alverinin cari formaları çox zaman cinayət kimi nəzərə alınır və əmək müfəttişlərinin daxil ola bilmədikləri bir sahə kimi təqdim olunur. Bu yazı məcburi əməyin əmək müfəttişlərinə necə aidiyyəti olduğunu, bu halların necə müəyyən edilə biləcəyi və ona qarşı mübarizə vasitələrini izah edir. Əmək müfəttişlərinin məcburi əmək və insan alverinə qarşı beynəlxalq mübarizədə rolunun bir çox səbəbləri vardır:

Cari məcburi əmək formaları iqtisadiyyatın bir çox sektorlarına mürəkkəb paylama zəncirləri və insanların iş axtarmaq məqsədilə sərhədləri qeyri-qanuni keçməsi vasitəsilə daxil olmuşdur. Məcburi əmək və insan alveri həm insan haqlarının həm də işçilərin hüquqlarının pozulması deməkdir. Məcburi əmək layiqli əməyin anti-tezisi və məcburi əməkdən azad olmaq dörd fundamental əmək azadlıqlarından biridir və əmək müfəttişləri bu haqları təbliğ etməli və qorunmalıdırlar.

Məcburi əmək və insan alveri ciddi gəlir gətirən bir sahədir və çox zaman qeyri-qanuni fəaliyyətlər olan vergi gizlədilməsi və sosial müdafiə ödənişlərinin saxtalaşdırılması kimi hallarla əlaqələndirilir. Sağlamlıq və təhlükəsizliyə, eləcə də, qeyri-qanuni işəgötürməyə dair müntəzəm yoxlamalar mümkün məcburi əmək hallarının işarələrini ortalığa çıxara bilər. Əmək müfəttişləri və digər nəzarət qurumları bu cür halların ortalığa çıxarılmasında mühüm rol oynaya bilərlər.

Əmək müfəttişləri axtarış barədə qərar olmadan iş yerlərinə girib, yoxlama apara bilərlər. Bundan əlavə, onların istifadəsində digər vasitələr də vardır. Bu hal onları hüquq-mühafizə orqanları üçün vacib tərəfdaşa çevirir. Əmək müfəttişlərinin məcburi əməyin qarşısının alınması və zərər çəkənlərin qorunmasında potensial rol vardır. Beləliklə, onlar hökumət qurumlarının, işəgötürən və işçi təşkilatlarının, İŞÇİ-lərin məcburi əmək və insan alveri məsələlərində vacib tərəfdaşlarıdır.

Roger Plant demişdir: "Bütün dünyada insan alveri məsələsini həll etmək məqsədilə polis, sərhəd nəzarətçiləri və digər hüquq-mühafizə agentliklərinin təlimləndirilməsi üçün ciddi investisiyalar qoyulmuşdur. Amma məcburi əmək və insan alverinin aradan qaldırılması və qarşısının alınmasında əmək müfəttişlərinin çox vacib rolu indiyə kimi yaddan çıxmışdır. Bu məsələlər ciddi kriminal cinayətlər olduğundan ölkələr və digər iştirakçılar, hesab etmişlər ki, məcburi əmək və insan alveri əmək qanunları, onların icrası və ədalət yolu ilə deyil, ən yaxşı halda, cinayət qanunları və qaydalarının tətbiqi ilə aradan qaldırılmalıdır. Halbuki indi, bezi ölkələrdə olduğu kimi, əmək müfəttişlikləri

bu problemləri nəzarətə götürməli və öz rollarını nəzərə alaraq, təklidə və yaxud digər hüquq-mühafizə orqanları ilə birgə onları həll etməlidirlər. Birinci, əmək müfəttişləri ilkin xəbərdarlıq etmək üçün yaxşı silahlanıblar. Özəl iqtisadiyyatda əmək haqqı ödənilməsi, əmək haqqından ədalətsiz tutmalar, saxta müqavilələr, istismaredici işəgötürmə və digər oxşar praktikalar vəziyyətin məcburi əməyə çevrilməsi barədə ilkin işarələrin göstəriciləridir. İkinci, polis və prokurorlarla müqayisədə əmək müfəttişlərinin iş yerlərinə girişi daha asandır; onlar ilkin araşdırma apara və məlumat toplaya bilərlər və bunların əsasında sonradan cinayət işi qaldırılabilir. Üçüncü, onları hüquq-mühafizə orqanları ilə müqayisədə daha çox bərişdirici rolu olduğundan, onların məcburi əmək riski olan vəziyyətlərdə qarşılıq və məlumat artırıcı kimi daha vacib funksiyaları ola bilər".

Məcburi əməkdən yaxa qurtarmaq üçün bir çox sahədə tədbirlərin görülməsi tələb olunur. Burada məcburi əməyin fərqli kontekstlərdə necə hərəkət etdiyini, kimlərə hədəf alıb təsir etdiyini və təsiri necə göstərdiyini aydın şəkildə anlamaq lazımdır. Bu, ölkələrdən məcburi əməyin fərqli formalarını qeyri-qanuni elan edən, məcburi əmək qurbanlarının müdafiə edib, təqsirkarları isə lazımcına cəzalandırmağa icazə verən güclü qanunlar və siyasət qəbul edib onu icra etməyi tələb edir. Burada ölkə kontekstinə və məcburi əmək problemlərinin növlərinə uyğunlaşdırılmış bir sıra: məcburi əmək riski barədə ictimaiyyətin xəbəri olmasını yüksəltmək; gələcək qeyri-qanuni miqrantları alternativ yerli gəlir imkanları və bacarıqları ilə təmin etmək; əməkçilərin öz hüquqları, sərt qanunların həyata keçirilməsi barədə təhsilini artırmaq; insanları işə cəlb etmə ilə məşğul olan agentliklər, əmək müqaviləsi bağlayanlar və işəgötürənlərin fəaliyyətini yoxlamaq və tənzimləmək; qurtulmuş məcburi əmək qurbanlarının reabilitasiyası və normal axına girməsini təmin etmək kimi praktiki tədbirlərin görülməsinə ehtiyac var. Məcburi əməyin qarşısının alınması məsələsində uzunmüddətli missiyanın hədəfi isə gəlirqazanma fəaliyyətləri və mikro-sığorta proqramlarının yaradılması, bütün əməkçilərin kollektiv danışıqların təşkil olunması və aparılması hüquqları ilə təmin edilməsi kimi yoxsulluğun azaldılmasına yönəlmiş təşəbbüslərdir.

Əmin olun ki, bütün əməkçilərin, asanlıqla başa düşəcəkləri dildə yazılmış, əmək haqqı, əlavə iş vaxtı, şəxsiyyəti bildiren 38 sənədlərin saxlanılması və məcburi əməyin qarşısının alınması ilə bağlı digər məsələlərə aid hüquqlarını müəyyənləşdirən yazılı müqaviləsi var. Potensial problem sahələrini müəyyən edib yaxşı təcrübə ilə bölüşərək, biznes nümayəndələri arasında milli və beynəlxalq hadisələri qeyd etməyə həvəsləndirin. Məcburi əmək və insan al-

veri qurbanlarına yardım etmək məqsədini daşıyan proqram və layihələrə peşə treninqləri və digər lazımi tədbirlər keçirməklə öz dəstəyinizi göstərin. Məcburi əmək və insan alverinə qarşı fəaliyyətdə əməkdaşlığı irəli çəkərək dövlətlər, əməkçilər, qanun icraatı agentlikləri və əmək müfəttişlikləri arasında körpü çəkin. Yaxşı təcrübəni mükafatlandırmaq üçün KİV ilə əlaqədə olaraq innovativ (yeni) vasitələr tapın. Öz şirkətinin əməliyyatlarında məcburi əməyi necə aşkara çıxara bilərsiniz? Nəzərə alınmalı bəzi əlamətlər aşağıdakılardır: -Borc içində olan əməkçilər. Borc içində olan və ya borca girmək ehtimalı olan əməkçilər borclarını ödəməkdən ötrü müəyyən bir işəgötürənə işləmək üçün məcbur edilmiş ola bilərlər; -Həbsxana əməyi. Həbsxana əməyinin istifadəsi məcburi əmək sayılmır. Lakin həbsxanada cəza çəkən məhkum əməkçilər yalnız könüllülük əsasında şirkətlər tərəfindən işə götürülməli, burada əmək haqqı, müavinət və əmək təhlükəsizliyi, sağlamlıq məsələlərinə dair şərtlər də azadlıqda olan əməkçilərə şamil olunan şərtlərlə müqayisə oluna bilər olmalıdır; Fəaliyyət göstərdiyiniz ölkədəki hakimiyyət inkişaf naminə, misal üçün inşaat, kənd təsərrüfatı və digər sahələrdə əhalini işləməyə məcbur edir. Xüsusilə də, miqrant əməkçilər məcburi əmək şəraitində işləməyə məruz qalan qrup sayılır. - Müqaviləsiz işləyən əməkçilər, böyük ehtimalla demək olar ki, onlar öz hüquqlarını (buraya, öz məşğulluqlarını tərk etmək hüququnu da daxil etməklə) bilmirlər. - Potensial məcburi əmək vəziyyətlərini aşkara çıxaran praktiki yoxlama siyahısı da işəgötürənlər və biznes üçün faydalı vasitə kimi xidmət edə bilər.

Azərbaycanda qanunvericiliyə görə, heç kəs zorla işlənilən, əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz. Hər hansı qayda və üsulla zor işlətməklə, həmçinin, əmək müqaviləsinə xitam verilməyi hədə-qorxusu ilə işçinin onun əmək funksiyasına daxil olmayan işi (xidməti) yerinə yetirməyə məcbur olunması qanunla qadağandır.

İşçini məcburi əməyə cəlb edən təqsirkar şəxslər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə cəlb edilməlidir".

Məşğulluğun bu növü əmək qanunvericiliyinin, işçilərin sosial-əmək hüquqlarının ciddi şəkildə pozulmasına, vergi, sosial sığorta və digər məcburi ödəmələrin yerinə yetirilməsinə səbəb olur".

Könüllü fəaliyyət 9 iyun 2009-cu ildə qəbul edilmiş "Könüllü fəaliyyəti haqqında" Qanunla tənzimlənir. Həmin Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, könüllü fəaliyyət - Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağan edilməyən, işlərin görülməsi və ya xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı ictimai faydalı və gəlirsiz fəaliyyətdir. Qanun könüllü fəaliyyətinə cəlb olunmasını yol verən istiqamətləri konkretləşdirir.

Bura əlillərə, kimsəsizlərə, qo-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

calara, aztəminatlı ailələrə, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə kömək edilməsi;

insanpərvərliyin və dözümlülüyün təbliği;

istehlakçıların hüquqlarının qorunması;

hüquqi və mədəni maarifləndirmə;

uşaq və gənclərin təhsili, tərbiyəsi, fiziki və eqli inkişafı;

idmanın inkişafı; xəstəliklər və epidemiyalar barədə məlumatlandırma;

sağlam həyat tərzinin təbliği; ətraf mühitin mühafizəsi tarix və mədəniyyət abidələrinin, mədəni və mənəvi irsin qorunması; silahlı münaqişələr, təbii fəlakətlər, sənaye qəzaları, yanğınlar, epidemiyalar, epizootiyalar və digər fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılmasına, o cümlədən, fəvqəladə hallar nəticəsində zərərçəkmiş şəxslərə yardım göstərilməsi; cəzaçəkmə müəssisələrindən azad edilən, narkotik asılılığa düşmüş olan, məişət zorakılığına məruz qalan şəxslərə və çətin həyat şəraitində olan digər şəxslərə (ailələrə) kömək edilməsi;

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olmayan digər fəaliyyət sahələri daxildir. Qanunun 4.3 maddəsi könüllünün işçi çatışmazlığının qarşısını almaq məqsədilə istifadəsini və 4.4. maddəsi kommersiya hüquqi şəxslərində könüllü fəaliyyətin həyata keçirilməsinə qəti olaraq yol vermir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına görə, heç kəs zorla işlənilən, əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz. Qeyd edək ki, bu konstitusion

prinsip milli əmək qanunvericiliyində də əksini tapıb. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində deyilir: "Hər hansı qayda və üsulla zor işlətməklə, həmçinin, əmək müqaviləsinə xitam verilməyi hədə-qorxusu ilə işçini əmək funksiyasına daxil olmayan işi (xidməti) yerinə yetirməyə məcbur etmək qadağandır. İşçini məcburi əməyə cəlb edən təqsirkar şəxslər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə cəlb edilməlidir".

Bununla belə, Məcəllədə yalnız hərbi və ya fəvqəladə vəziyyətlə əlaqədar müvafiq qanunvericilik əsasında, habelə, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmlərinin icrası zamanı müvafiq dövlət orqanlarının nəzarəti altında yerinə yetirilən işlərdə məcburi əməyə yol verildiyi qeyd olunur.

Vüsal Nəbiyevin fikrincə, məcburi əməyin insanların istismarının bir forması olduğu, insan alverinin də çox zaman məcburi işlərə cəlb etmək, istismara məruz qoymaq məqsədi daşdığı bildirilib. Həmçinin, məcburi əməyin qarşısının alınması yönündə Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər, Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzi tərəfindən insan alveri qurbanlarının və potensial insan alveri qurbanlarının sosial reabilitasiyası, zəruri yardımlarla təmin edilmələri yönündə görülən işlər diqqətə layiqdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru